

Korxonada Iqtisodiyotda Innovatsiyalarni Boshqarish (Sanoat Korxonalari Misolida)

Тошбадалов Жавохир Нурмаматович¹

Rezume: Bu maqolada korxonada iqtisodiyoti jarayonida ichki va tashqi innovatsiyalarni boshqarish va ularni o'rganib chiqish maqsad qilingan va shu bilan birgalikda malum bir korxonada misolida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiyaning mohiyati, korxonada iqtisodiyoti, innovatsion siyosat, xorijiy korxonalar tajribasi.

Mamlakatimizda iqtisodiyotni modernizatsiyalash jarayonlari davom etmoqda, va bu jarayon barcha sohalarda o'zgarishlarni talab qiladi va yangi iqtisodiyotning rivojlanishini talab qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, iqtisodiyotni modernizatsiyalashni juda keng va atroflicha qo'llab-quvvatlaydi va iqtisodiyotimizda chuqur islohotlarni davom ettirish, yurtimizga zamonaviy texnologiyalarni kiritish, ishlab chiqarishni yangilash va modernizatsiyalash jarayonlarini tezlashtirish siyosatini ta'kidlaydi. U, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadini ishlab chiqarishni yangilash, modernizatsiyalash orqali yangi iqtisodiyotni, ya'ni eng zamonaviy raqobatbardosh iqtisodiyotni yaratish deb qaror qilgan.

"Yangi iqtisodiyot" iborasi turli talqinlar bilan tasvirlanishi mumkin. Xorijlik iqtisodchi R. Alkali, "Yangi iqtisodiyot: genesis, evolyutsiya, samara" nomli asarida, iqtisodiyotni mehnat samaradorligini oshirish, innovatsiyalar va biznes boshqarishning yangi usullarini intensiv ravishda joriy etishga bog'liq deb qaror qiladi. Bu, zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning asosiy xususiyatlarini ishlab chiqarishni yangilash, modernizatsiyalash sari fikrini yoritadi.

Zamonaviy texnologiyalar asosida korxonalarda yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish, qo'shimcha xizmat turlarini taklif etish va mavjud mahsulot va xizmat sifatini oshirish uchun korxonalarni innovatsion jihatdan rivojlantirish zaruriyatini ko'rsatadi. Ushbu jarayon mamlakatimizning iqtisodiy faoliyatining global elektron muhitini shakllantirishi va yangi biznes modellari yaratishga olib keladi. Bu, bizning zamonaviy iqtisodiyotimizda amal qiluvchi jarayonlarning bir qismini ifodalaydi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida rivojlanishning bosqichma-bosqich o'tish davrida davlatning ilmiy texnika siyosati mohiyati shuki, u respublika ichki talabini tez qondiradigan, jahon bozorida raqobatbardosh bo'la oladigan, iqtisodiyot tarmog'larini tubdan yangilanishiga imkon beradigan ilmiy va texnologik tadqiqotlarga ko'maklashishdan iboratdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" kitobida "O'zbekiston innovatsion rivojlanish turining hozirgi zamon modeliga o'tish uchun hamma zarur sharoitlarga ega. Bu model vujudga keltirilgan ilmiy-texnikaviy salohiyatdan keng va samarali foydalanishga, fundamental va amaliy fanning yutuqlarini, chuqur ilm talab qiladigan texnologiyalarni amaliyotga keng joriy etishga, yuqori malakali, iqtidorli ilmiy kadrlar sonini ko'paytirishga asoslanadi. Bu mamlakatimiz jahondagi iqtisodiyoti va sanoati rivojlangan davlatlar qatoriga kirib borishining zarur sharti va mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladi" deb ta'kidlagan edi. Darhaqiqat XXI asr boshida shu narsa ma'lum bo'ldiki, ilmiy-texnik rivojlanish darajasi va innovatsion muhit (ilm-fan, ta'lim, yangi texnologiyalarning mahalliy va jahon bozorlari) barqaror iqtisodiy o'sishga asos bo'lishi mumkin ekan. Yurtboshimiz mamlakatimizdagi innovatsion o'zgarishlarga e'tibor qilib, "...ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik yangilash va

¹ДТПИ Рақамли иқтисодиёт кафедраси Бизнесни Бошқариш йуналиши талабаси

diversifikatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish – O‘zbekiston uchun inqirozni bartaraf etish va jahon bozorida yangi marralarga chiqishning ishonchli yo‘lidir” deb, respublikamizda bugungi kunda amalga oshirilishi zarur bo‘lgan masalalar, jahon moliyaviy inqirozi, uning ta‘siri va salbiy oqibatlari, yuzaga kelayotgan vaziyatdan chiqish yo‘llari haqida to‘xtalib, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarini samarali faoliyat yuritilishi zarurligini ta‘kidladi. Innovatsiya bu umuman olganda O‘zbekiston Respublikasining ilmiy jamiyati, hamda ishlab chiqaruvchi va xizmat ko‘rsatuvchi sektori uchun bosqichma-bosqich o‘rganib kelinayotgan tushunchadir. Ma‘lumki mustamlaka davrlarda bizning davlat mustaqqil ravishda amaliyotda yangiliklarni tadbiq etishga to‘laqonli haqli emas edi. Mustaqillik O‘zbek xalqi uchun dunyoni ochish bilan birgalikda bir qancha imkoniyatlarni berdi. Endilikda qa‘tiyan iqtisodiy asoslangan innovatsion strategiyalarni ishlab chiqarishlarda, xizmat ko‘rsatishlarda yohud ho‘jalikning boshqa bir jabxasiga tadbiq etishimiz mumkin. Innovatsiyani ilmiy izlanishlarda, texnologik va ishlab chiqarish jarayonlarda xalqaro standartlarga asosan qo‘llanilishi, bu bozor iqtisodiyoti sharoitida tashkiliy strukturaning to‘g‘ri tashkil etilganligidan dalolat beradi. Xalqaro standartlarga asosan innovatsiya orqali, umumun inovatsion faoliyat orqali qo‘lga kiritilgan yangi bir turdagi mahsulotni, xizmatni yoki ularni takomillashtirilgan ko‘rinishda bozorga kiritilishi, shu bilan birgalikda yangi yoki mukammallashtirilgan texnologik jarayonlarni amaliyotga tadbiq etilishi bu ijtimoiy xizmatlarga bo‘lgan yangicha yondashuvni shakllantirib beradi. Shu asosida innovatsiya, innovatsion faoliyatning yorqin natijasi sifatida e‘tirof etiladi. Agar o‘z o‘rnida turli xil mulohozalar asosida fikr bildiradigan bo‘lsak, “Innovatsiya”ning spetsifik xususiyati sifatida uning “o‘zgaruvchanligini” ya‘ni davr talabiga monand o‘zgaruvchan qobiliyatga egaligini, innovatsion faoliyatning bosh vazifasi sifatida “o‘zgaruvchanlik” funksiyasini qayd etish mumkin. Bu borada Avstriyalik mashhur olim I.Shumpeter o‘zgaruvchanlikni 5 turga bo‘lib o‘rgangan:

Ishlab chiqarishga yangi texnologik jarayonlar hamda yangi texnika va texnologiyalar asosida o‘zgartirish kiritish;

Mahsulotlarni takomillashgan ko‘rinishda amaliyotga tadbiq etish;

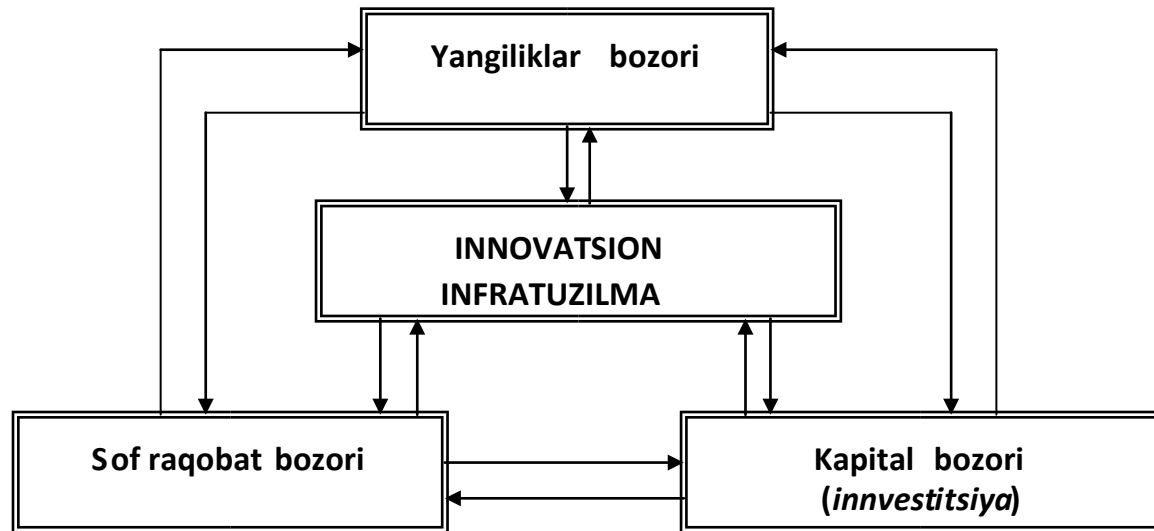
Xom-ashyo bazasiga o‘zgartirish kiritish;

Tashkilotning ishlab chiqarish taktikasiga va moddiy-texnik ta‘minotiga o‘zgartirish kiritish.

Bozor ko‘lamini kengaytirish.

Bir qator manbalarda innovatsiya bir jarayon sifatida ko‘rib chiqilgan va tan olinganki, “yangiliklar” vaqt o‘tgan sari rivojlanib boradi. Va bu rivojlanishni innovatsiyaning dinamik va statik aspektlarga monand xususiyatlanishi sifatida ko‘rib o‘tilgan. Ma‘lumki innovatsion jarayonning bir bosqichdan keyingi bir bosqichiga o‘tishda vaqt resursi, energiya resursi, pul resursi va boshqa zaruriy resurslarga bo‘lgan harajatlar talab etiladi. Bozor sharoitining iqtisodiy munosabatlar tizimida talab va taklif omili, tovar oldi-sotti jarayoni va ularga bo‘lgan narxning proporsional yoki noproportsional tarzida mavjudlik omili innovatsion faoliyatning komponentlari sifatida qayd etiladi. Shu o‘rinda innovatsion faoliyat tarkibini ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, umuman bu faoliyatning strukturaviy asosini yangiliklar bozori, kapital bozori va sof raqobat bozori tashkil etadi. (1-rasm).

Rasm 1. - Innovatsion faoliyat sxemasi²

Innovatsiyani ilmiy izlanishlarda, texnologik va ishlab chiqarish jarayonlarda xalqaro standartlarga asosan qo'llanilishi, bu bozor iqtisodiyoti sharoitida tashkiliy strukturaning to'g'ri tashkil etilganligidan dalolat beradi. Xalqaro standartlarga asosan innovatsiya orqali, umumun inovatsion faoliyat orqali qo'lga kiritilgan yangi bir turdagi mahsulotni, xizmatni yoki ularni takomillashtirilgan ko'rinishda bozorga kiritilishi, shu bilan birgalikda yangi yoki mukammallashtirilgan texnologik jarayonlarni amaliyotga tadbiq etilishi bu ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan yangicha yondashuvni shakillantirib beradi. Shu asosida innovatsiya, innovatsion faoliyatning yorqin natijasi sifatida e'tirof etiladi. Agar o'z o'rnida turli xil mulohozalar asosida fikr bildiradigan bo'lsak, "Innovatsiya"ning spetsifik xususiyati sifatida uning "o'zgaruvchanligini" ya'ni davr talabiga monand o'zgaruvchan qobiliyatga egaligini, innovatsion faoliyatning bosh vazifasi sifatida "o'zgaruvchanlik" funksiyasini qayd etish mumkin. Bu borada Avstriyalik mashhur olim I.Shumpeter o'zgaruvchanlikni 5 turga bo'lib o'rgangan:

Ishlab chiqarishga yangi texnologik jarayonlar hamda yangi texnika va texnologiyalar asosida o'zgartirish kiritish;

Mahsulotlarni takomillashgan ko'rinishda amaliyotga tadbiq etish;

Xom-ashyo bazasiga o'zgartirish kiritish;

Tashkilotning ishlab chiqarish taktikasiga va moddiy-texnik ta'minotiga o'zgartirish kiritish.

Bozor ko'lamini kengaytirish.

Bir qator manbalarda innovatsiya bir jarayon sifatida ko'rib chiqilgan va tan olinganki, "yangiliklar" vaqt o'tgan sari rivojlanib boradi. Va bu rivojlanishni innovatsiyaning dinamik va statik aspektlarga monand xususiyatlanishi sifatida ko'rib o'tilgan. Ma'lumki innovatsion jarayonning bir bosqichdan keyingi bir bosqichiga o'tishda vaqt resursi, energiya resursi, pul resursi va boshqa zaruriy resurslarga bo'lgan harajatlar talab etiladi. Bozor sharoitining iqtisodiy munosabatlar tizimida talab va taklif omili, tovar oldi-sotti jarayoni va ularga bo'lgan narxning proporsional yoki noproportsional tarzida mavjudlik omili innovatsion faoliyatning komponentlari sifatida qayd etiladi. Shu o'rinda innovatsion faoliyat tarkibini ko'rib chiqadigan bo'lsak, umuman bu faoliyatning strukturaviy asosini yangiliklar bozori, kapital bozori va sof raqobat bozori tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Bozorlar va savdo komplekslari faoliyatini tartibga solishga doir qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida"gi qarori – 2021 yil.
2. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontsepsiyasi. 2021 yil. Набиев Р.А. Менеджмент. Учебное пособие.- М.: Финансы и статистика, 2009.- 368 с.
3. "Стратегический менеджмент" Под.ред А.Н.Петрова, СПб.: Питер, 2008, 272 с.
4. "Стратегический менеджмент" Учебное пособие/ Арутюнова Д.В. Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. – 122 с.
5. Rogers E.M. Diffusion of innovation. – NY: Free Press, 1962. - 367 p
6. www.gov.uz (O'zbekiston Respublikasi hukumat portali)
7. www.undp.uz (BMTTD rasmiy sayti)
8. www.lex.uz (O'zbekiston Respublikasi milliy qonunchiligi portali)
9. www.ziyo.net (Axborot-ta'lim portali)
10. www.publicfinance.uz (O'zbekistonda budget islohotlari loyihasi sayti)

